

Op een ochtend zag ik André, de boy van de parochie in Minembwe, naar beneden vertrekken met onder zijn rechterarm een kip. Hij had de pijpen van zijn broek in rubberlaarzen gestoken en droeg een verfrommeld hemd met een T-shirt eronder, verder niets. Behalve die kip, die hij helemaal mee naar Uvira zou nemen om daar te verkopen.

Hij zou lopen door heuvels, dalen en moerassen, riviertjes oversteken en paadjes in het bos nemen – negentig kilometer in vogelvlucht. Al die tijd zou de kip hem vergezellen. Hij moest haar te eten geven en onderweg poepte ze vast op zijn kleren. En 's nachts, sliep ze dan naast hem, vastgebonden aan het touwtje dat hij om een van haar poten had geknoopt en waarvan het andere eind om zijn vinger zat? Dit alles leek André niet te deren. Hij was blij, hij lachte. Hij ging zijn vrouw bezoeken en *curé** Jorojoro, de pastoor van de parochie, had hem een kip voor haar meegegeven die in Uvira drie dollar waard was – een halve dollar meer dan hier.

Dat was de economie waarin ik terecht was gekomen en binnenkort zou ik diezelfde reis maken. Niet in vier dagen zoals André, nee, ik zou onderweg rondkijken, de markten in de hoogvlaktes bezoeken en tussendoor proberen te begrijpen hoe de mensen leefden in dit onherbergzame deel van Congo – een gebied zonder wegen en elektriciteit, met een bevolking zo wars van bureaucratie dat mijn Belgische voorouders er niet in geslaagd waren haar te onderwerpen.

* zie verklarende woordenlijst, p. 142

Hoezeer het beeld van André met zijn kip ook op mijn netvlies gebrand stond, mijn eigen bagage dijde steeds verder uit. Ik had een slaapzak, een lakenzak, thermisch ondergoed, een fleecjack, wandelschoenen, sportschoenen en proviand uit de stad in het dal meegebracht, maar volgens curé Jorojoro, die mijn spullen aan een nauwkeurige inspectie onderwierp, had ik ook rijst, suiker en thee nodig. Het menu bestond hier uit aardappelen en melk, de mensen bij wie ik overnachtte zouden blij zijn met iets extra's.

De kolonel die de scepter zwaaide in de hoogvlaktes woonde in een groot, omheind huis op een heuvel aan de rand van Minembwe. Hij had me een gids toegewezen, een sombere man met een snorretje en starre ogen. Bavire heette hij. Hij had zijn rechtenstudie in het dal afgebroken om bij de kolonel te zijn, die hem prompt had benoemd tot chef van zijn juridische dienst. Bavire zou me op mijn reis vergezellen, maar eerst zouden we een paar uitstapjes maken in de omgeving om te wennen aan het 'milieu', zoals iedereen het noemde. En aan elkaar, zoals curé Jorojoro eraan toevoegde.

Het was marktdag in Gakangara en Bavire en ik waren al vroeg op pad gegaan. Kaarsrecht liep hij naast me, zwierend met zijn stok. We hadden heel wat bekijks, want blanken kwamen zelden in deze contreien. Voortdurend werden we aangesproken en met vragen bestookt: Waar kwamen we vandaan, waar gingen we naartoe? Bavire hield het kort, want elk antwoord lokte een nieuwe vraag uit.

De commerçanten die met hun handelswaar op het hoofd van markt naar markt liepen, lachten en riepen naar me. Het waren Shi, kleine tanige mannen die uit het dal waren geko-

men om 'hun leven te zoeken'. Ik keek naar hen en realiseerde me hoe ik na enkele dagen in Minembwe al gewend was geraakt aan de ingetogenheid van de Banyamulenge, waartoe Bavire, net als de kolonel, behoorde. De Banyamulenge zijn veehoeders, de meeste zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw uit het naburige Rwanda gekomen. Met hun ranke gestaltes, hun archaische trots en hun majestueuze koeien zijn zij erin geslaagd alle volkeren waarmee ze in de hoogvlaktes leven, van Bembe, Fulero, Nyindu tot Shi, in de schaduw te stellen.

11

We staken een riviertje over waar mannen tot hun knieën in het water stonden. Aan de overkant groeven drie jongens met schoppen een kuil. Ze waren blootsvoets en gespierd, droegen gescheurde shorts en zaten onder het fijne rode stof van de aarde. Het stof had zich vermengd met zweet dat in onregelmatige geultjes naar beneden liep, zodat het leek of iemand hun huid had beschilderd met grillige patronen. Goudzoekers. Ze waren al een heel eind gevorderd, zeker drie meter, en zwaaiden ons vanuit de diepte toe. Ze groeven altijd in de buurt van water, vertelde Bavire, om het zand te kunnen zeven. Soms legden ze met hun gegrAAF de loop van een rivier om.

Ook zij waren Shi. Ze betaalden belastingen aan de kolonel, waarmee die zijn politiek-militaire beweging hielp te onderhouden. Bij de rivier hadden ze stokken in de grond geslagen waarop ze een afdak van bladeren hadden gemaakt. Op het dak lagen, kriskras door elkaar, de kleren die ze die ochtend hadden uitgetrokken. Onder het afdak stonden hun schoenen en waren er sporen van een houtvuurtje. Het was een ontroerend stilleven, maar Bavire had er geen oog voor. Hij was verder gelopen en stond op enige afstand op me te

wachten. ‘Kom je?’ Hij deed geen poging zijn ongeduld te verbergen.

12

‘De goudzoekers wonen in een dorpje daarginder,’ zei hij, in de verte wijzend. De hutten stonden er dicht op elkaar en ’s avonds dronken de mannen er maïsbiere en zelfgestookte sterkedrank.

Nu en dan passeerden we vrouwen met harde, gebleekte gezichten en vlechtjes die als antennes uit hun hoofd staken. Ook die woonden in het goudzoekersdorp, wist Bavire. Ze waren helemaal uit de hoofdstad gekomen om voor ‘ambiance’ te zorgen. Overdag deden ze boodschappen en gingen ze op zoek naar water en hout, ’s avonds schuifelden ze door de donkere steegjes van het dorp op zoek naar een man.

Toen we na drie uur lopen in Gakangara arriveerden en kinderen joelend om ons samentroepen, gebruikte Bavire zijn stok om hen weg te jagen. Van veraf had het heel wat geleken, maar de koopwaar die de commercianten op de houten tafeltjes uitgesteld hadden, was armoedig: sigaretten, batterijen, lucifers, potloden, schriften, pennen en plastic naaisets – allemaal goedkoop spul, afkomstig uit China. Aan hangers bungelden de tweedehandscolberts, broeken, hemden, aftandse regenjassen en verweerde hoeden die de Banyamulenge zo’n ouderwets aanzien gaven, hoe jong ze ook waren. Als een meisje ondergoed wilde kopen, moest ze het stiekem aanwijzen, had Jorojoro me verteld. Terwijl zij een ommetje maakte, verpakte de commerciant het in ondoorzichtig papier, waarna zij het betaalde en meenam.

Op de terugweg bezochten we een muzikant die in een lieflijk groen dorpje woonde en volgens Bavire tot ver buiten de hoogvlaktes bekend was. De witgekalkte hutten hadden een okergeel biesje en waren omzoomd door moestuintjes,

bananen- en papajabomen. Ook binnen waren de hutten wit en okergeel geschilderd. De muzikant haalde een langwerpig houten instrument tevoorschijn dat hij een harp noemde, met acht snaren die vroeger van koeienpezen waren gemaakt maar tegenwoordig van plastic. Hij en zijn vrienden wilden wel voor ons zingen, maar dan moest de deur van de hut dicht. Door een kleine raamopening viel wat licht naar binnen. Buiten speelden kinderen in het gras met een plastic fles. Ze hadden het er druk mee: onder heftig gekibbel vulden ze de fles met een bodempje zand en lieten haar dan langzaam leeglopen.

De harpist zette zijn instrument in een aluminium pan op dat het geluid goed zou weerkaatsen, liet het andere uiteinde rusten op zijn knie en begon te tokkelen. Klagende, polyfone stemmen vulden de ruimte. Ze zongen over de geschiedenis van de Banyamulenge, die zoveel helden had voortgebracht: chef Muhire leidde zijn volk naar de bergen boven Uvira waar wilde dieren leefden; chef Karojo vocht met stenen tegen de Bembe, die hem beschoten met geweren.

Bavire had die verhalen al duizend keer gehoord en gaapte tijdens het vertalen hartgrondig, maar de mannen werden steeds enthousiaster. Ze zongen over een koe die haar meester wakker maakte om gemolken te worden, over een drachtig rund dat goed nieuws baarde in de vorm van een vrouwelijk kalfje. De muziek voerde me naar de woestijn van Mauritanië, vijfduizend kilometer verderop, waar Moorse mannen stroperige thee slurpten terwijl ze luisterden naar droevige gezangen over een kameel die 's nachts was weggelopen en nooit was teruggekeerd. Monotone muziek had ik het aanvankelijk gevonden, tot ik eraan gewend raakte en er helemaal van in de ban kwam.

De harpist had een lied over *Imana*, God, aangeheven en nu kwamen de mannen pas echt op stoom. Een van hen timmerde verwoed op een trommeltje, de ander stond op en begon met gespreide armen te dansen. Hij was groot en de hut was niet erg hoog, zodat hij leek op een fladderende vogel in een te kleine kooi. De kinderen hadden hun spel gestaakt en verdrongen elkaar fluisterend voor de raamopening. Ik sloot mijn ogen en droomde weg.

Mijn Congolese reis was bijna twintig jaar eerder, in het uiterste westen van het land, begonnen. In de voetsporen van mijn heerom was ik door Beneden-Congo getrokken. De jaren daarna was ik steeds verder oostwaarts gereisd, tot ik in het grensstadje Uvira belandde, meer dan vijftienhonderd kilometer verderop. Aan de ene kant het Tanganyikameer, aan de andere kant een solide muur van geheimzinnige blauwe bergen. Daarachter lagen de hoogvlaktes, waar een krijgslustig volk zou leven dat oorspronkelijk uit Rwanda kwam. Banyamulenge – niemand had ooit van hen gehoord en ineens waren ze op ieders lippen. Ze hadden president Kabila geholpen een einde te maken aan de dictatuur van Mobutu. Maar ze konden het niet eens worden met de nieuwe president en al gauw was er een tweede opstand uitgebroken.

Inmiddels was Kabila vermoord en was het land onder zijn zoon Joseph weer één geworden, maar in het oosten bleef het onrustig. Na de onafhankelijkheid van 1960 was de regio ja-

renlang een broeïnest van rebellieën geweest en nu had een kolonel hoog daar boven zijn eigen republiek gesticht. Het was moeilijk, zo niet onmogelijk er te komen, vertelde iedereen me. Maar ik was al begonnen te dromen: de hoogvlaktes zouden mijn laatste Congolese etappe worden, de laatste hindernis die ik moest nemen.

Via een hulporganisatie liet ik een brief aan de kolonel bezorgen waarin ik hem toestemming vroeg zijn gebied te bezoeken. Ik wilde de wonden van de geschiedenis, die in het oosten dieper leken dan elders, van dichtbij bestuderen, schreef ik. Zijn akkoord kwam mondeling. Niet veel later charterde ik een vliegtuigje en vloog naar de hoofdplaats Minembwe. De terugweg zou ik te voet afleggen.

Een kennis uit het dal had me gevraagd zijn vader te bezoeken. Bavire vergezelde me. Onderweg zag ik hem langzaam ontdooien. Al wees hij iedereen die me benaderde onverbiddelijk terecht, hij leek er schik in te krijgen met een wandelende attractie op pad te zijn. ‘Kijk daar eens,’ zei hij toen we koeien passeerden die stilstonden om naar ons te kijken, ‘zelfs de dieren verbazen zich over je komst.’ Hij zong de religieuze liedjes die we in de hut van de harpist hadden gehoord en legde me de betekenis uit van zijn naam, Bavire Ntungane. Bavire betekende ‘hij die zich niet verzet’, Ntungane ‘de betrouwbare’. Hij was voorbestemd een brug te zijn tussen mensen, zei hij, daarom had de kolonel hem aan mij toegewezen.

De oude vader van mijn kennis woonde op een erf met een schutting van bamboestokken tegen rondzwerende runderen, want in tegenstelling tot elders in de wereld, waar koeien grazen binnen omheiningen, lopen de dieren in de hoogvlaktes vrij rond en zijn de huizen, schooltjes en moestuintjes afgerasterd.

De man ontving ons in een hut met grote raamopeningen die uitzagen op glooiende weiden. Vriendelijk keek hij me aan. ‘Hoeveel kinderen heeft u?’ wilde hij weten. De veiligheidsman van Minembwe had me op de dag van mijn aankomst hetzelfde gevraagd. Hem had ik een grote mond gegeven, maar dat kon ik tegen deze respectabele vader met zijn rafelige hoed natuurlijk niet doen.

Ik keek naar Bavire, die naar de koeien aan de andere kant van de omheining zat te turen. ‘Ik heb geen kinderen,’ zei ik toen maar. Dat was in deze wereld van drachtige koeien niet zo’n goede binnenkomer, realiseerde ik me, en dus voegde ik er een spreekwoord uit de hoogvlaktes aan toe dat iemand me had ingefluisterd: ‘Wie geen kinderen heeft, kan tenminste woorden achterlaten.’

Dat spreekwoord zei de oude man niets. Ik hoorde mezelf uitleggen dat het leven als reiziger moeilijk te combineren viel met kinderen, dat... ‘Niet één zelfs? Of twee?’ Hij schudde verbaasd zijn hoofd. Het gestreepte colbert dat hij met koninklijke allure droeg was aangevreten door de motten en ook de kraag van zijn hemd had betere tijden gekend. *Een kinderloze vrouw sterft niet, zij verdwijnt*, luidde een ander spreekwoord – vermoedelijk was dat hem meer vertrouwd.

Zijn kinderen hadden ons in de gaten gekregen en klemden hun handjes nieuwsgierig om de bamboeomheining.

Mannen krijgen hier tot op hoge leeftijd kinderen. Als hun vrouw ziek is leggen ze haar lot in Gods hand in plaats van een koe te verkopen om haar naar het ziekenhuis te brengen. Na haar dood hertrouwen ze met een jongere. Een vrouw die sterft is als een kalebas die stuk is, zeggen ze, die moet je vervangen.

Al pratende werkte ik me steeds verder in de nesten. De man schudde me ten afscheid voorkomend de hand, maar mijn bezoek had hem duidelijk in de war gebracht.

‘Ik heb een probleem, geloof ik,’ zei ik op de terugweg tegen Bavire. Hij was me geen enkele keer te hulp geschoten en ook nu zei hij niets. Aarzelend voegde ik eraan toe: ‘Wat zou ik eraan kunnen doen?’

Hij zwaaide met zijn stok door de lucht. ‘Wat denk je?’

‘Zal ik de volgende keer zeggen dat ik kinderen heb?’

Zijn gezicht klaarde op. ‘Dat is een goed idee.’

‘Twee kinderen, zou dat genoeg zijn?’

‘Ik denk het wel, ja.’ Hij klonk opgelucht.

‘Een jongen en een meisje?’

‘Dank je,’ zei hij, blij dat ik begrepen had dat twee dochters het probleem niet zouden oplossen. Het afgelopen halfuur was hij bijzonder zwijzaam geweest, maar nu begon hij te praten. ‘Een kinderloze vrouw heeft hier geen recht van spreken,’ zei hij. ‘Mensen denken: Wat zou zij ons kunnen leren als ze niet eens nakomelingen heeft? Waarom zouden we haar iets toevertrouwen? Zij zal vast allemaal leugens vertellen. Haar woorden hebben geen waarde, ze zijn gedoemd te verdwijnen.’

In de stilte die volgde liet ik de vloek van mijn kinderloosheid op me inwerken. Toen begon Bavire opnieuw te praten. ‘Ik heb ook een probleem,’ bekende hij, ‘ik ben al drieënder-

tig, maar ik heb nog steeds geen kinderen.’ Als student had hij geen tijd gehad om op zoek te gaan naar een vrouw en sinds hij voor de kolonel werkte kwam hij daar helemaal niet meer aan toe.

18

‘Misschien is het goed voor jou ook enkele kinderen te bedenken als we samen naar beneden gaan,’ opperde ik.

Mijn voorstel beviel hem. Drie kinderen, dat leek hem een geschikt aantal. ‘Ik geef jou er twee,’ zei hij, ‘en jij geeft mij er drie.’

We lachten en sloegen onze handpalmen tegen elkaar om ons verbond te bekrachtigen. ‘*Nous sommes ensemble,*’ zei Bavire, een uitdrukking die mensen in deze regionen gebruiken als ze elkaar begrijpen.

‘Drieëndertig jaar is wel laat om te trouwen,’ zei ik terwijl we verder liepen. De jongens in de hoogvlaktes trouwen doorgaans veel eerder.

Bavire zuchtte. ‘Het is moeilijk om een geschikte vrouw te vinden. Ik ben jaren weg geweest, het leven in het dal heeft me veranderd, terwijl ze hier intussen...’ Wie een vrouw wilde huwen moest koeien aan haar vader geven. Veel jongeren konden niet voldoen aan de hoge eisen van hun schoonvader en besloten hun vrouw te schaken.

‘Schaken? Hoe doen ze dat?’

‘O, heel eenvoudig. Een jongen lokt een meisje met hulp van zijn vrienden naar buiten, zogenaamd om een ommetje te maken. Hij neemt haar mee naar zijn huis...’ – Bavire zocht naar woorden – ‘... *où ils se cognent,*’ zei hij uiteindelijk. Waar ze tegen elkaar opbotsen.

Ik lachte. ‘Heet dat zo?’

‘In dat geval wel, ja. De schoonvader heeft dan geen keuze meer. Zodra zijn dochter onder het dak van een vreemde

man heeft geslapen, is ze niets meer waard.’

Vroeger werden schoonvaders ook regelmatig voor een voldongen feit gesteld, zei Bavire, alleen ging het er toen beschaafder aan toe. Als een jongen een meisje op het oog had dat aan een hogere bieder was beloofd, stuurde hij twee vrienden naar haar huis. Zij maakten een onschuldig praatje met haar vader en vergaten vervolgens zogenaamd hun wandelstok mee te nemen.

Bavire legde zijn stok schielijk neer en zette het op een drafje. ‘Als de vader het ontdekte probeerde hij hen nog achterna te lopen,’ zei hij toen ik hem had ingehaald, ‘maar de jongens waren hem te vlug af, die waren allang achter de heuvel verdwenen.’

‘En dan?’

‘De volgende ochtend kwamen ze zogenaamd hun stok terughalen en brachten ze een koe mee. Daarna kon de man hun vriend niet meer afwijzen en werd het huwelijk beklonken.’

We naderden Minembwe en zetten er flink de pas in. Ineens sloeg Bavire zich voor de kop. ‘Mijn stok, waar is mijn stok?’ Hij draaide zich om en begon terug te lopen. In het vuur van zijn verhaal was hij die langs de kant van de weg vergeten.

De parochie van Minembwe was een eenvoudig L-vormig gebouw met witte muren, groene deuren en een golfplaten-dak, gemodelleerd naar missieposten uit de koloniale tijd. In mijn kamer overdacht ik mijn nieuwe familiegeschiedenis. Mijn jongere zus had een zoon en een dochter – aan hen zou ik denken als ik over mijn kinderen vertelde, dat was gemakkelijk. Ik moest hen alleen wat ouder maken, want de eerst-

volgende vraag die mensen me zouden stellen was natuurlijk: ‘En waarom heb je die bloedjes moederziel alleen thuisgelaten?’ Omdat ze studeren, zou ik zeggen. Biologie en literatuurgeschiedenis – dat leek me een mooie combinatie.

Terwijl ik verder fantaseerde schaamde ik me ineens over het voorstel dat ik Bavire had gedaan. Wat moesten mijn Banyamulenge-kennissen in het dal niet denken als ze hoorden dat ik hun ouders belogen had? Zij logen de andere kant op, had ik gemerkt: ze verzwegen dat ze op hun zeventiende met een meisje van veertien waren getrouwd en op hun twintigste al drie kinderen hadden – soms kwam je daar pas na jaren achter.

Ik legde de kwestie voor aan curé Jorojoro. Die woonde al lang in Minembwe, maar kwam oorspronkelijk uit het dal. Hij luisterde aandachtig en zei: ‘Bavire heeft gelijk. Twee kinderen zullen je reis aanmerkelijk verlichten.’

Marktdagen waren het enige verzetje in de hoogvlaktes. Het was heerlijk ’s ochtends vroeg op weg te gaan in de sfeer van opwinding die dan tussen de heuvels hing. Zes uur lopen per dag, daar draaide niemand zijn hand voor om en ik al gauw ook niet meer.

Het regenseizoen liep ten einde, maar volgens curé Jorojoro konden we nu en dan nog een fikse bui verwachten. Op de markt van Ilumba kocht ik een regenpak, een paraplu, een plastic zeil om mijn bagage te beschermen, plus een touw waarmee de dragers deze op hun rug konden binden.

Na afloop rustten Bavire en ik uit op een helling en tuurden we naar de rollende heuvels waarover kleurrijke stipjes zich bewogen in de richting van de markt. Om ons heen lagen mannen te praten, hun stokken en hoeden naast zich in het gras.